Selv mord og akkulturasjon - minoriteter i kulturell endring

Ved Siv Kvernmo

I siste halvdel av 1980-tallet opplevde en samisk kommune i Finnmark en dramatisk selvmordsbølge som i all hovedsak rammet unge menn. Selvmordsraten var spesielt høy i 1987, og flere mulige forklaringer basert på særtrekk ved det samiske samfunnet ble trukket fram. Flere av disse fokuserte på selvmord som en konsekvens av raske og omfattende kulturelle endringer i det samiske samfunnet, noe som medførte tap av samisk identitet og forankring hos den unge generasjonen.

Medias fremstilling og etter hvert også folks oppfattelse av samisk ungdom som en høyrisikogruppe for selvmord minnet mye om begrepet *den suicidal indianer*, en stereotypi som utviklet seg om amerikanske indianere på 60-tallet etter høye selvmordsrater i noen av de indianske reservatene (Shore 1975).

På tvers av alle etniske grupper har selvmordstallene økt de siste 30 årene selv om det ser ut som om forekomsten av selvmord varierer sterkt fra en etnisk gruppe til en annen. Studier fra Canada og USA av selvmordsrater blant unge i alderen 15 til 24 år har vist at raten er fra 2 til 4 ganger høyere blant urfolksungdom enn blant den generelle befolkningen i samme alder for samme tidsrom (Borowsky et al. 1999) (May 1987b), mens andre land som New Zealand kan rapportere om en relativt lik eller noe lavere forekomst blant sitt urfolk, maoriene (Disley & Coggan 1996). I USA har det vært urfolk (indianere og inuitter) og hvite som topper statistikken sammenliknet med afrikanske og meksikanske amerikanere (Wyche & Rotheram-Borus 1990). Men også innad blant minoriteter som indianere og inuitter finnes store forskjeller hvor de som er bosatt i de nordligste og arktiske strøk, har den høyeste prevalensen av suicid (Charles 1991). Denne variasjonen i prevalens reiser spørsmålet om det finnes spesifikke kulturelle/etniske forhold og prosesser og eventuelt hvilke som kan assosieres med selvmordsatferd blant minoriteter. Denne artikkelen vil ta for seg forholdet mellom akkulturasjon og selvmordstruende atferd hos minoriteter.

Kulturelle endringsprosesser - akkulturasjon

I et forsøk på å forstå psykiske helseproblemer blant urfolk utviklet Berry (1985) en *akkulturasjonsmodell* som også inkluderte *akkulturativt stress*. Hensikten var å forklare forholdet mellom psykisk helse og kulturell endring. Denne endringen skulle forstås som et resultat av kontakt mellom to eller flere ulike kulturelle grupper.

Akkulturasjon kan defineres som den psykososiale tilpasning som skjer når individer fra en opprinnelig kultur møter andre kulturer. Hvordan individer mestrer sine akkulturasjonsopplevelser varierer, men synes å være knyttet til holdninger og verdier. Det avgjørende er hvordan individet stiller seg til to viktige forhold: a) ivaretagelsen av sin egen kultur (den etniske) hva angår kulturell identitet og særtrekk og b) kontakt og delaktighet med andre kultur og grupper som storsamfunnet eller majoriteten. En sterk identifisering med og engasjement for begge kulturer defineres som *integrasjon*, mens avvisning og/eller manglende engasjement for både individets etniske kultur så vel som storsamfunnets, refereres til som *marginalisering*. Dersom et individ kun velger å identifisere seg med den nye kulturen og gir avkall på sin egen kultur, defineres dette som *assimilering*. *Separasjon* foreligger når man ensidig engasjerer og identifiserer seg med kun sin egen kulturelle gruppe.

Akkulturasjonsprosessen medfører avlæring av tidligere og uhensiktsmessig atferd og innlæring av ny og hensiktsmessig atferd. Prosessen ble tidligere betraktet som en endimensjonal prosess fra svak akkulturasjon (separasjon, tradisjonaltitet) til sterk akkulturasjon (assimilasjon). Nå anser man denne prosessen som en multidimensjonal prosess hvor individet kan innta ulike strategier på ulike områder i livet og til ulike tider (Berry 1989). De fire nevnte akkulturasjonsstrategiene har vist seg å influere på psykisk helse spesielt der hvor individet opplever stress forbundet med den kulturelle tilpasning. Mens en integrasjonsholdning synes å beskytte mot psykisk stress, kan spesielt marginalisering relateres til akkulturativt stress, fremmedfølelse og tap av etnisk/kulturell identitet. De helsemessige konsekvenser av dette kan være rusmisbruk, voldshandlinger, tap av mestring, lav selvfølelse, angst/depresjon og selvmord (Berry 1989, 1990; Sam & Berry 1995). Opplevelsen av akkulturativt stress synes i følge Berry (1989) å være påvirket av faktorer på

både gruppe- og individnivå. Holdninger i storsamfunnet og den etniske gruppen (sosial og kulturell støtte), samt individuelle faktorer som utdanningsnivå, språkferdigheter, valg av akkulturasjonsstrategi og alder synes å påvirke graden av opplevd stress.

Akkulturasjon og selvmordsatferd

Minoritetsgrupper som har klart å opprettholde sine kulturelle og sosiale tradisjoner, synes å ha færre selvmord enn mer akkulturerter grupper (Berlin 1987), mens raske kulturelle forandringer har vært assosiert med høyere forekomst av selvmord (May 1987a). Tradisjonelle grupper opprettholder i større grad religiøse ritualer, seremonielle roller, styrende strukturer og vektlegger slekten og storfamilien. Det antas at unge mennesker i disse gruppene i større grad opplever å bli veiledet fra ungdommen og over i ung voksen alder (Hochkirchen & Jilek 1985). Sterke tradisjoner i gruppen kan gi ungdom en følelse av sikkerhet og tilhørighet. Men også grupper som lykkes i å integrere den tradisjonelle kultur med den moderne verden, synes å kunne vise til lavere selvmordstall (Bjerregaard 2002).

Urfolk

Opplevelsen av akkulturativt stress kan variere betydelig innad i en etnisk gruppe avhengig av grad av kontakt med storsamfunnet og i hvilken fase akkulturasjonsprosessen er. Den kulturelle avstanden til storsamfunnet blir oftest størst for minoriteter i isolerte områder som har mottatt relativt liten innflytelse fra storsamfunnet

Fra Nuuk

og som kan betegnes som tradisjonelle samfunn, f.eks. dominert av jakt, fiske og reindrift. Disse samfunnene er også mest sårbare for akkulturativt stress. Grønland som har en av de høyeste selvmordsratene i verden, har inntil slutten av 80-tallet hatt den største forekomsten av selvmord i hovedstaden Nuuk hvor den danske innflytelsen har ført til de første og raskeste kulturelle endringer, og i de marginale områder på østkysten hvor den samme innflytelsen har kommet senere og vært svakere (Leineweber et al. 2001). Det høye antallet selvmord har vært forklart med bl.a. en rask moderniseringsprosess i det grønlandske samfunn, en prosess som medfører store sosiale og kulturelle endringer. Prosessen i seg selv regnes som spesielt smertefull hvis den er påført utenfra. Unge mennesker konfronteres med fristelsen for et moderne liv som står frem som det eneste alternativ for et såkalt godt liv (Leineweber et al. 2001). I hvilken grad dette alternativet sammenfaller med forventningene som stilles til dem fra omgivelsene, eller om de innehar den nødvendige kulturkompetansen til å gjøre et reelt valg, er viktige faktorer. Berry (1989) beskriver at det etter en konflikt- og krise-fase, skjer en eller annen form for tilpasning både kulturelt, sosialt, psykologisk og helsemessig. Dersom denne tilpasningen er vellykket, vil graden av stress reduseres og individet vil kunne føle seg komfortabel med den nye situasjonen. På Grønland har forekomsten av selvmord gått ned i hovedstaden, mens den fortsatt viser en stigende tendens i de marginale områdene på østkysten (Bjerregaard 2002). Denne nedgangen kan muligens komme av at den kulturelle tilpasningen er kommet lenger i Nuuk enn østpå i mer tradisjonelle grønlandske samfunn. Bjerregaard og Curtis (2002) fant også en lavere prevalens av suicidale tanker hos tospråklige grønlandere sammenliknet med enspråklige som snakket kun grønlandsk.

I små grupper og lokalsamfunn som det samiske, men også i andre urfolkssamfunn, er ofte anonymiteten liten og sårbarheten for smitteeffekter stor. Et selvmord affiserer ofte mange i nærmiljøet enten gjennom slektskap, vennskap eller bekjentskap. Dette forholdet har vært fremhevet som relevant for den høye selvmordsforekomst man ofte har i små urfolkssamfunn både i USA og Canada (Bechtold 1988).

Flere forskere har funnet en høyere forekomst av selvmordsatferd, depresjon og rusmisbruk blant indianske og inuittiske barn/unge i internatskoler i USA (May 1987b; Manson et al. 1989; Dinges & Duong-Tran 1994). Dette har vært forklart med marginalisering og kulturell hjemløshet som resultat av at barna tidlig ble revet ut av sin trygge kulturelle og familiære kontekst i en viktig sosialiseringssfase. Ved plassering i internat ble ikke dette tapet av tilknytning erstattet av en tilknytning til storsamfunnet. Dermed skjedde det en fremmedgjøring i forhold til begge kulturer, og resultatet var marginalisering med dårligere psykisk helse og i noen tilfeller selvmord (Kleinfeld 1977). Også i Norge ble mange samiske og kvenske barn og unge plassert på internat. Hvilke konsekvenser dette har hatt for den psykiske helsen vet man lite om, men i intervju har flere gitt til kjenne svært belastende erfaringer fra denne tiden (Tjelle 2000).

Når det gjelder selvmordsatferd blant samiske og kvenske ungdommer her til lands, viser imidlertid foreløpige tall fra ungdomsundersøkelsen "Ung i Nord" ikke noen signifikant større forekomst av selvmordstanker eller selvmordsatferd hos samiske eller kvenske ungdommer sammenliknet med norske. Hvis vi imidlertid deler utvalget på kjønn, har samiske og kvenske jenter en noe høyere forekomst av selvmordforsøk (15,2 % og 13,2 %) enn norske jenter (11,6 %), mens samiske gutter ikke skiller seg fra andre (6,7 %). Et interessant funn er at man i de samiske kjerneområdene hvor selvmordstallene blant unge menn var høyest,

finner den laveste prevalens av selvmordsforsøk (3,4 %).

Konklusjon

Det finnes få gode studier som har undersøkt sammenhengen mellom selvmordsatferd og akkulturasjon på individplan. Dette gjelder for ulike minoritetsgrupper. Imidlertid er det tydelig at samfunn, og da spesielt urfolkssamfunn, som opplever stor grad av kulturell endring har høye forekomster av selvmord. Det er derfor nærliggende å tenke seg at opplevelsen av akkulturativt stress spiller en rolle. Men både høy grad av tradisjonellitet og assimilasjon i tillegg til marginalisering synes å virke i negativ retning. Mens det første kan assosieres med lav kompetanse i den nye kulturen eller overfor den moderne utvikling, kan den siste være traumatisk hvor tap av identitet og kulturell tilknytning skjer. Den store variasjonen innad i etniske grupper gjør at det er viktig å studere subgrupper og lokalsamfunn med både lav og høy forekomst. Det burde også være interessant å studere selvmord som et helseproblem i flere grupper av minoritetsungdom for muligens å avdekke både risiko- og beskyttelsesfaktorer.

Selvmord er et tema som vekker mange følelser, både hos de som rammes av det og for omgivelsene. Noe av det viktigste vi kan gi ungdommene våre er håp for fremtiden og gode mestringsstrategier for å møte livets utfordringer, samt hjelp når de trenger det. Men likeså viktig som dette er det at etniske minoritetsgrupper som rammes av høye selvmordstall, unngår stereotyper som *den suicidale minoritetsungdom*. Et slikt stempel kan være tungt å bære i tillegg til de andre utfordringer som møter ungdom fra en annen etnisk og kulturell gruppe enn det store flertall.

(Referanser, se s. 23.)

Siv Kvernmo arbeider som post doc.-stipendiat ved Senter for samisk helseforskning, Institutt for samfunnsmedisin, Det medisinske fakultet, Univ. i Tromsø. Hun har tatt sin doktorgrad på sammenhengen mellom psykisk helse og etno-kulturelle faktorer hos ungdom i Nord-Norge med samisk, kvensk eller norsk bakgrunn. Hun er spesialist i barne- og ungdomspsykiatri og arbeider i bistilling som overlege ved BUP Alta.